

#תחומין לב-121 הרב זלמן נחמיה גולדברג

הונאת הענק של ברנרד מיידוף*

ראשי פרקים

- א. הרקע העובדתי
- ב. השבת כספים שניתנו מכספי אחרים
- ג. תקנת השוק

א. הרקע העובדתי

לפני כמה שבועות התגלתה הונאת ענק בהיקף של כ-50 מיליארד דולר, באחד מבתי ההשקעות הידועים והמכובדים בארצות הברית. ההונאה קרויה בשפה המקצועית "הונאת פירמידה", או "הונאת פונזי". על שם האדם הראשון שהרוויח באמצעותה סכומי כסף גדולים.

בית ההשקעות שהיה אחראי להונאה הבטיח למשקיעים תשואה קבועה של 10% בכל שנה, אם יפקידו סכומים גדולים, של מאות אלפי ומיליוני דולרים. מנהל בית ההשקעות (יהודי שכיחן בעבר כיו"ר הבורסה האמריקאית) טען שהוא משקיע את הכספים באפיקים רווחיים, ולכן יכול להבטיח תשואה קבועה גדולה, אולם למעשה, רווחיו היו נמוכים בהרבה מהמובטח. בכל פעם שאחד מהמשקיעים ביקש למשוך את כספו (הקרן והריבית), שילם לו בית ההשקעות את הכסף שכאילו נצבר לזכותו, אך למעשה היה זה כספו של משקיע אחר, שהשקיע אחרי המשקיע הראשון.

לדוגמא: ראובן השקיע 100 מיליון דולר בשנת תש"ס, וביקש למשוך את כספו בשנת תשס"א. בית ההשקעות מסר לו 110 מיליון דולר, שחלקם נלקחו מכספו של שמעון, שהפקיד 10 מיליון ש"ח בשנת תשס"א. ההונאה פעלה בגלל שמו הטוב של בית ההשקעות, שגרם לכך שתמיד היו לו מצטרפים חדשים ומשקיעים חדשים.

בשנת תשס"ט, בשל המשבר הכלכלי הגדול, משקיעים רבים ביקשו למשוך את כספם בבת אחת, ובית ההשקעות לא היה מסוגל להמשיך בהונאה. יו"ר בית ההשקעות הודה שהוא רימה את כל אלו שהשקיעו אצלו במשך כ-10 שנה, ובעצם גנב את כספי המשקיעים כדי לשלם את התשואות המובטחות למשקיעים אחרים.

רבים מהמשקיעים בבית ההשקעות הזה היו ארגוני צדקה יהודיים. חלקם משכו את כספם בצירוף התשואה שהובטחה להם לפני שנתגלתה ההונאה, וחלקם גילו שכל הכסף שהשקיעו אבד.

אלו שקיבלו את כספם ואת התשואה שהובטחה להם לפני שההונאה נתגלתה – האם מותר להם להשתמש בכסף זה? אולי כסף זה נחשב לגזל מהמשקיעים המאוחרים, שלא זכו לקבל אפילו את הקרן שהשקיעו?

* [הערת המערכת: תשובה זו, וזו שאחריה, נכתבו לפני כמה שנים, ועברו עריכה שלנו. הרב ראה את עריכתנו ואישר אותה.]

ב. השבת כספים שניתנו מכספי אחרים

נראה שהתשובה תלויה בדרך ההפקדה. אם מדובר במשקיעים שלא היה ביניהם היתר עסקא, נמצא שכל השקעה היתה בגדר הלוואה. ואז הדין הוא, שלוח שחייב לכמה בע"ח, אף שיש לחלק ביניהם מה שיש לו ללווה, מ"מ אם קדם אחד מהמלוים ותפס או שהלווה נתן לו, זכה אף ביותר ממה שהיה מגיע לו אילו חלקו לכולם (ראה שו"ע חו"מ קד, ג).

אמנם את סכום הרבית שקיבלו, יחזירו, וכסף זה יחולק ע"י הלווה לכל המלוים שלא קבלו את הקרן חזרה [באשר לשאלה, אם יחולק לפי סדר קדימותם של המלוים או בשווה, ראה שו"ע חו"מ קד, א, סמ"ע, קצוה"ח ונתה"מ שם].

אכן אם מדובר שהיה ביניהם היתר עסקא ונמצא שחצי מן ההשקעה הוא פיקדון, הפיקדון שייך לכל אחד מן המשקיעים כפי חלקו. ואם גבה מלוה אחד יותר ממה שהיה פקדונו, בזה לכאורה לא זכה וצריך להחזיר לשאר המלוים את חלקם בפיקדון. [גם את דמי הרווח יחזיר, שכן היתר עסקא לא חל עליו, שהרי הלווה שלם מכספי הפקדונות שגנב]. ואם לאחר השבת הפקדונות נותר כסף, יחלקו אותו בין המלוים, כפרעון הלוואותיהם.

לשם הבהרה נביא דוגמה. ראובן השקיע מיליון שקל וקיבל מיליון ומאה אלף שקלים. שמעון הפקיד גם הוא מיליון שקל, ולא קיבל כלום. כעת מתברר שראובן זכאי לקבל רק חצי מיליון כדמי פקדונו, וישיב שש מאות אלף שקל, העודפים על פקדונו, שניתנו לו מפיקדון שגנב. מתוכם יוחזרו לשמעון חצי מיליון שקל כדמי פקדונו, והיתר, במידה ואינו נצרך להשבה למפקידים נוספים, יושב לראובן ולשמעון כפרעון הלוואותיהם.

[ועדיין יש לעיין אם יוכל המלווה, ראובן, שקיבל כבר הכול, לטעון: בטרם אשיב כל הסכום מעבר לפקדוני נחכה ונראה אם ישאר כסף לאחר השבת הפקדונות, ואז אהיה בבחינת בע"ח שקדם וגבה ביחס להשבת ההלוואות].

אכן, גם אם לא היה היתר עסקא, יש לומר שהמלוים שהלוו ללווה הייתה הלוואתם בטעות, שאילו ידעו שהלווה משקר לא היו מלוים לו, ונמצא שהממון שנטל מי שהספיק ליטול, הם בחלקם משאר המלוים, ודינם כפקדון

ג. תקנת השוק

אמנם אילו היו המשקיעים מתייאשים, היה זה שנטל זוכה מדין יאוש ושינוי רשות, אבל בנידון דידן לא היה יאוש שהרי לא ידעו כלל שגנב מהם.

וגם אם היה יאוש ושינוי רשות יש סוברים שצריך להחזיר הדמים לבעלים, דאינו קונה רק גוף החפץ אבל דמים חייב לשלם, לדעת הב"י בחו"מ סימן שנו בהסבר דעת הרמב"ם. כלומר, מצד הדין צריך להחזיר הדמים, רק מפני תקנת השוק אין צריך להחזיר [כך כתוב בערוך השלחן אהע"ז סימן כח ס"י ג]. וא"כ יש לדקדק שבנידון דידן לא שייך תקנת השוק, שהרי לא שילם אחרי הגניבה עבור מה שגבה חלקו. ואף שגזל ממנו הגזלן, לא שייך בזה תקנת השוק, וכמו שכתוב בחו"מ סימן שני"ו ס"ט: "היה נושה בגנב מאחים זוז וגנב ושילם מאה אחרים ונתן לבעל חוב חייב להחזיר ואומרים לך ותבע לגנב מאתים שלא נתת לו המאה האחרונים מפני החפץ שהביא לך בלבד, כשם שהאמנתו בראשונה האמנתו באחרונה".

אכן מאחר שגבו חובם על ידי שנתן להם צ'ק לבנק, נמצא שהוציא המלוה ממון של הבנק, ואין המלוים האחרים יכולים לתבוע מהבנק שישלם להם מה שלקח מעותיהם, שהם גזולים, שכן על זה יש תקנת השוק, שהרי הבנק שילם מעות אחרים לאותם מלוים, וצ"ע.